د چوکاټي ماناپوهنې پر بنسټ د مفاهیمو څېړنه

پوهنمل تاج محمد رحیمي

لنډیز
د ژبپوهنې په برخه کې ورځ تر بلې نوې نوې نظریې رامنځته کېږي او د همدې نظریو په مرسته د ژبپوهنې نوې اړخونه روښانه کېږي. د معاصرو ګرامرونو په لړ کې یو هم ادراکي ژپوهنه ده، چې ژبه له مختلفو لارو په عملي ډول د تطبیق لپاره چمتو کوي. په همدې ادراکي ژبپوهنه کې د چوکاټي مانا پوهنې موضوع هم د پاملرنې وړ ده. چوکاټي مانا پوهنه د مفاهیمو د تشریح او څېړنې لپاره یوه لاره ده. د لغاتو د چوکاټونو په مرسته کولی شو، په ډېرو مفاهیمو پوه شو، د چوکاټي ماناپوهنې په برخه کې ډېر نوي معلومات څرګندېږي او د ژبې په غنا کې مرسته کولی شي. په دې څېړنه کې له بېلابېلو کتابونو او مقالو ګټه اخیستل شوې او د ښې پوهېدنې لپاره یې بېلګې هم وړاندې شوې، چې د موضوع اصلي برخې پرې قوي شوې دي.
کارېدونکي ویي: چوکاټ، مفاهیم، مانا، عناصر، توکي

سریزه

چوکاټي مانا پوهنه د ادراکي ژبپوهنې اړوند بحث دی. په دغه بحث کې خبره د مانا په چوکاټ پورې اړوند ده. په ادراکي ژبپوهنه کې د چوکاټي ماناپوهنې بحث ډېر پراخ دی، چې په هغې کې بېلابېلې برخې نغاړل کېږي. همدا چوکاټونه دي، چې د مانا په پوهېدنه کې له لوستونکي سره مرسته کوي همدارنګه د لغاتو په پوهېدو کې هم مرسته کوي. کله، چې د یو لغت چوکاټ رامنځته کېږي، نو له هغې سره نږدې ډېر مفاهیم روښانه کېږي. د بېلګې په ډول که موږ د (واده) پورې اړوند یو چوکاټ جوړ کړو، نو د واده سره تړلې ټولې ماناوې او مفاهیم روښانه کوي. یا که د (پخلنځي) اړوند چوکاټ په پام کې ونیسو، نو د پخلنځي سره تړل شوې ټول مفاهیم واضحه کوي. همدارنګه کلمې د چوکاټونو برخو ته هم اشاره کوي. کله، چې د کلمې په مانا او مفهوم پوه شو، نو بیا د چوکاټونو په ټولو برخو پوهېدلی شو. د یادونې وړ ده، چې کله د چوکاټي مانا پوهنې بحث کو، د موقعیت پېژندنه هم اړینه ده او موږ د لغت یا کلمې له موقعیت څخه د هغې په چوکاټ او مفاهیمو یا مانا پوهېدلی شو. د کلمې معنی د چوکاټونو ټولو برخو ته اشاره کوي او موږ ته په مفاهیمو پوهېدو کې لاره هواروي. کله، چې د چوکاټي مانا پوهنې خبره کېږي، نو په هغې پورې نورې ډېرې خبرې تړلې وي. په فریم سمینټیکس کې چوکاټونه او د هغوی اړوند عناصر هم تر بحث لاندې نیول ضرور دي. هر چوکاټ خپل عناصر لري او همدا عناصر د مفهوم په جوړونه او وړاندې کولو کې مرسته کوي. یعني کله، چې یو چوکاټ رامنځته کېږي هغه حتماً خپل اړوند توکي لري او د هماغه توکو [illegible] مفهوم سازي کېږي. د چوکاټي مانا پوهنې په [illegible] کلمې [illegible] هم [illegible] کېږي او خلکو ته وړاندې کېږي همدارنګه د همدې چوکاټي مانا پوهنې په مرسته د ډېرو مفاهیمو څېړنه شوې ده.

Ketabton.com

د موضوع ارزښت

په پښتو ژبه کې د چوکاټي مانا پوهنې بحث ډېر تت دی او ډېر کار ته اړتیا لري، د دې څېړنې ارزښت دا دی، چې د چوکاټي ماناپوهنې کارونه په پښتو ژبه کې عامه شي. بل ارزښت یې دا دی، چې لوستونکي د چوکاټي ماناپوهنې په کارونه پوهه شي او په راتلونکي کې یې د پښتو ژبې په اړانه کې د ګټې وړ وګرځوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څېړنې مخینه

چوکاټي مانا پوهنه د ادراکي ژبپوهنې اړوند موضوع ده، د چوکاټونو په مرسته نوي چوکاټونه، نوي مفاهیم، د کلتورنو منعکس کول او داسې نور ډېر موضوعات څېړل کېږي. د نویو نظریو په رامنځته کېدو سره نوي موضوعات مخته راغلل، چې د انسان د ادراک سره تړاو لري، په ادراکي ژبپوهنه کې یوه موضوع د چوکاټي مانا پوهنې ده، چې د دې په مرسته ډېر معلومات شریکېدلی شي، دا چې پښتو ژبه د ګرامر په برخه کې اوس نوې له نویو نظریو سره مخ کېږي او ځوانو کادرونو ورته مخه کړې، خو بیا هم په کومه کچه، چې اړتیا ده لا تر اوسه په دې برخه کې پوره کار نه دی شوی. د چوکاټي ماناپوهنې پر بنسټ د مفاهیمو ځېرنه موضوع لپاره مې بېلابېل کتابونه وپلټل او کوښښ مې وکړ، چې په ښتو ژبه کې ورته مواد پیدا کړم، خو تر کومه چې زما وس وه او خپل کوښښ مې وکړ ما ته د همدې مشخصې موضوع تر عنوان لاندې مواد تر سترګو نه شو او یا به زه نه یم توانیدلی، چې تر لاسه یې کړم، خو بیا هم په دې څېړنه کې په نورو ژبو د شوو کارونو پر مټ تر یوه حده موضوع راټوله شوه، په ځوانو کادرونو کې لومړنی کس، چې د ادراکي ژبپوهنې لپاره یې کار کړی هغه پوهاند دوکتور اجمل ښکلی دی، نوموړي په خپل کتاب (د ادراکي ژبپوهنې نظریې) کې، چې په ۱۴۰۱ لمریز کال د پکتوس خپرندویه ټولنې لخوا خپور شوی، د ادراکي ژبپوهنې په اړه ډېر ګټور او هر اړخیز معلومات لري، خو زما د موضوع اړوند مشخص معلومات په کې په نشت حساب دي او یوازې په یوه برخه کې یې په یوه جمله کې یادونه شوې ده، چې ما یې هم په دې مقاله کې یادونه وکړه. د مانا پوهنې په اړه، چې بل کتاب لیکل شوی هغه د ذبیح الله صاحب ارغند د (ماناپوهنه) نومې اثر دی، چې په ۱۳۹۶ لمریز کال د پکتوس خپرندویې ټولنې لخوا چاپ شوی، ارغند د مانا پوهنې اړوند مختلف نظرونه او موضوعات څېړلي دي، خو زما د موضوع اړوند مشخص معلومات په کې ما پیدا نکړل، د ارغند په کتاب کې د مانا پوهنې اړوند نور ډېر خواره واره معلومات په پراخه کچه تشریح شوي. مجاور احمد زیار په خپل کتاب (پښتو مانا پوهنه)، چې په ۱۳۹۶ لمریز کال د دانش خپرندویه ټولنې لخوا خپور شوی، د ماناپوهنې مفاهیم او معلومات ډېر ښه واضحه کړي، خو د چوکاټي مانا پوهنې په اړه یې بحث نه دی څرګند کړی. همدارنګه محمد مصطفی سمون د (ادراک او مانا) تر عنوان لاندې د مقالو یوه ټولګه چاپ کړې، چې دا کتاب یې د سمون خپرندویه ټولنې لخوا په ۱۴۰۲ لمریزکال خپور کړی، په دې کتاب کې هم یوازې د ادراک او مانا په اړه ځینې نظریې او معلومات تشریح شوي، خو چوکاټي مانا پوهنې ته یې پام شوی نه دی. د دې ترڅنګ اجمل ښکلي د ادراکي ژبپوهنې په لکچر نوټونو کې چې د ۱۴۰۲ کال د دوکتورا برنامې سکالرانو ته یې تدریس کوي، په هغې کې د چوکاټي ماناپوهنې اړوند ځینې موضوعات تشریح شوي، خو په بشپړ ډول په کې وضاحت نه دی شوی.

د چوکاټي مانا پوهنې په برخه کې په انګلیسي ژبه کې کار شوی او په دې برخه کې فیلمور د (Frame Semantics) تر عنوان لاندې کتاب لیکلی او په هغې کې د چوکاټي مانا پوهنې اړوند مختلف موضوعات تشریح کړي، چې په دې مقاله کې ترې ګټه اخیستل شوې، د دې ترڅنګ هیلبرټ مارټن هم په خپله تدریسي ویډیو کې د فیلمور چوکاټي مانا پوهنه تشریح کړې او په ډېره ښه توګه یې وضاحتونه روښانه کړي دي. بل کس چې د چوکاټي مانا پوهنې په برخه کې کار کړی هغه Gawron, Jean Mark نومېږي، نوموړي د Frame Semantics تر عنوان لاندې کتاب لیکلی، خو نوموړي هم له فیلمور څخه په ګټې اخیستنې خپل اثر بشپړ کړی. همدارنګه Hilbert،Martin هم د فیلمور چوکاټي مانا پوهنه په خپله یوه تدریسي ویډیو کې ډېره واضحه کړې او مختلف مثالونه یې وړاندې کړي دي. د دې ترڅنګ J o h n B . L o w e, CoIHn F. Baker, C h a r l e s J . F i l l m o r e دوی هم د فیلمور له ګرامر څخه ګټه اخیستې او د چوکاټي مانا پوهنې اړوند موضوعات یې په خپل اثر A Frame-Semantic Approach to Semantic Annotation کې واضحه کړي دي، چې دا کتاب په ۲۰۰۸م کال د university of NEUCHATEL لخوا خپور شوی. د موضوع اړوند نور خواره واره معلومات هم خپاره شوي، چې ځینو ته یې زما لاس رسی اسان نه و او له ځینو مې په دې لیکنه کې ګټه اخیستې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصله موضوع

مخکې له دې، چې پر چوکاټي مانا پوهنه او د همدې پوهې پر بنسټ د مفهامو پر څېړنه بحث وکړو، اړینه ده، چې لومړی د همدې موضوع اړوند ځینې مفاهیم وپېژنو او بیا سلسله په سلسله موضوع پر مخ یوسو. کله، چې د چوکاټي مانا پوهې بحث مطرح کېږي، نو لومړی خبره په کې د مانا پوهنې یا (Semantic) مخته راځي. د مانا پوهنې په اړه مختلفو ژبپوهانو خپل تعریفونه راوړي، چې دلته یې د څو تعریفونو راوړنه اړینه ده.

ماناپوهنه

پوهاند مجاور احمد زیار په خپل کتاب (پښتو مانا پوهنه) کې د مانا پوهنې په اړه د اکسپورد ویې پانګې (اکسپورډ ډیکشنری) له مخې داسې وایي: (مانا پوهنه د ژبپوهنې او سولپوهې (منطق) یوه داسې څانګه ده، چې له مانا سره تړاو لري، وییز (لغوي) ماناپوهنه د ویي د (بېلابېلو) ماناوو له شننې سره کار لري.

د مانا پوهنې لیکوال (پیلمور یا پالمور) د ماناپوهنې په اړه داسې وایي: (ټولو ژبپوهانو مانا پوهنه سیده او ناسیده د ژبپوهنې د یوې څانګې په توګه منلې، داسې چې په یوه سر کې یې ماناپوهنه ټیکاو لري او په بل سر کې یې غږ پوهنه او په منځ و میانه کې یې ښنویه (ګرامر)، هرګوره دا په دې مانا نه ده، چې ژبپوهنه همدا درې څانګې دي. (زیار، ۱۳۹۶: ۱۸ -۱۹)

ذبیح الله صاحب ارغند بیا په خپله اثر (مانا پوهنه) کې د مانا پوهنې او معاني یا مانا او معاني په اړه په توپیرونو زیات بحث کړئ. نوموړي په خپل اثر کې د مانا پوهنې او معاني پوهنې تر بحثونو وروسته په نتیجه کې داسې لیکلي دي: (د معاني او ماناپوهنې ترمنځ ځینې توپیرونه ښکاري. معاني د ابپوهنې څانګه ده، خو سیمانتیکس بیا د ژپوهنې څانګه ده. په سیمانتیکس کې د « لغت پوهنې» (اشاره یې مانا پوهنه، لغوي مانا پوهنه، جمله یې مانا پوهنه او د وینا مانا پوهنه تر بحث لاندې نیو کېږي.).(ارغند، ۱۳۹۶: ۲۱)

مفهوم

د چوکاټي ماناپوهنې پر بنسټ د مفاهیمو څېړنې بله برخه د مفاهیمو ده. کله، چې د چوکاټي ماناپوهنې پر بنسټ مفاهیمو څېرو یا تشریح کوو، نو اړینه ده، چې لومړی د مفهوم یا مفاهیمو پر مانا ځان پوه کړو، بیا یې پرمخ یوسو. د کابل پوهنتون استاد پوهاند دوکتور اجمل ښکلی په خپل (د ژبپوهنې نظریې) کې د مفهوم په اړه داسې وایي: (مفهوم د منطق بحث دی، خو په ژبپوهنه او ادب کې هم پرې بحث کېږي، ځکه چې په ادبیاتو کې د مضمون او فکر او په ژبپوهنه کې د مفاهیمو د درک خبره له مفهوم سره تړاو لري. مفهوم، چې له رغښت او انتزاع سره تړاو ولري، ترکیبي خصوصیت پیداکوي، مفهوم زموږ ذهني حالت یا تصور دی، چې زموږ له تجربې او فکر سره تړاو لري.) (ښکلی، ۱۴۰۱: ۱۷۲ – ۱۷۳)

محمد مصطفی سمون په خپل کتاب (ادراک او مانا) کې، چې د ژبپوهنې د لیکنو ټولګه ده. د مفهوم په اړه داسې وایي: (مفهوم هغه توک دی، چې د مانا په درک کې راسره مرسته کوي. مفهوم یو ذهني حالت دی او په حقیقت کې، چې کله یو فکر او تصور وړاندې شي او مانا ولري، نو مفهوم هم لري.). (سمون، ۱۴۰۲: ۱۹)

مجاور احمد زیار بیا په خپل کتاب (پښتو مانا پوهنه) کې د مفهوم او مصداق خبره کړې، هغې د پالمر یادونه کړې چې وایي: (د مصداق نومونه تر مفهوم څخه هم په پراخه کچه کارول کېږي، چې د مانا دوه بېلابېل، خو سره وبله تړلي اړخونه راسپړي، مصداق یو خوا د ژبتوکو، لکه ویي، غونډلې او نور ترمنځ له تړاو او بلخوا د بهرنۍ نړۍ له ناژبنیو ازمېښتونو سره کار لري. مفهوم بیا د پېچلي رابطې نظام له هغو اړیکو سره بوختېږي، چې د ژبتوکو او دود سره سم د (وییونو) ترمنځ شتون لري او (په دې ډول) د ژبې دنني اړیکې رانغاړي.) ((زیار، ۱۳۹۶: ۸۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فریم سمیانټیک یا چوکاټي مانا پوهنه

چوکاټي مانا پوهنه هغې پوهې ته ویل کېږي، چې د لغاتو پر چوکاټ او مفاهمو بحث کوي. چوکاټي مانا پوهنه یا فریم سیمانټیک د کلمو معنی ته د کتلو یوه ځانګړې لاره وړاندې کوي، په بیله بیا د نویو کلمو او جملو د رامینځته کولو لپاره، د کلمو د نوي معنی اضافه کولو، او په متن کې د عناصرو معنی په ټولیز معنی کې راټولولو لپاره د اصولو ځانګړتیاوو یوه لاره وړاندې کوي.

د متن څخه. د "چوکاټ" په اصطلاح کې په ذهن کې د مفاهیمو سیستم په داسې ډول توضیح کوي، چې د دوی د هر یو د پوهیدو لپاره باید ټول جوړښت درک شي. چې په کوم ځای کې یې کارونه مناسبه وي.

د چوکاټ کلمه لکه څنګه، چې دلته د مفاهیمو د مجموعې لپاره د عمومي پوهې اصطلاح کارول کیږي، چې په مختلفو ډولونو پیژندل شوي، د طبیعي ژبې د پوهاوي په ادب کې، لکه 'سکیما'، 'سکریپټ'، 'سناریو'، 'ایډیشنل سکاف فولډینګ'. '،' ادراکي ماډل'، یا 'لوک تیوري'.

د چوکاټ سیمانټیک اصلي تمرکز په تجربوي سیمانټیکونو کې د څېړنې برنامې او د کلمو معنی درک کولو ، نوي کلمو رامینځته کولو او د متن معنی تشریح کولو لپاره د توضیحي چوکاټ په توګه وړاندې کول دي. دا په چوکاټونو کې د مفاهیمو یو بل سره تړلې طبیعت او د ژبې او تجربې ترمینځ په اړیکو ټینګار کوي.

چوکاټي مانا پوهنه د رسمي سیمانټیکونو یوه څانګه ده، چې د ریاضیکي او منطقي چوکاټونو په کارولو سره په طبیعي ژبه کې د معنی پر مطالعې تمرکز کوي. دا چوکاټونه د ژبني بیانونو د معنی استازیتوب او تحلیل لپاره رسمي جوړښت چمتو کوي، لکه کلمې او جملې.(ګاورون،۲۰۰۸ : ۴)

د مفهومسازۍ په اړه لنګکر وایي: هره کلمه د خپل چوکاټ په اساس مفهوم سازي کېږي او دویم شخص هم یو ډول نه یو ډول د مفهوم سازی په اساس مفهومي کوي.

مثال: کله چې وایو احمد فوټبال کوي. یا فوټبالر دی، نو دلته د فوټبالر په چوکاټ پورې اړوند مفهایم پراته دي لکه: میدان، لوبه، فوټبال، نندارچیان، لوبغاړان، ساتونکي... او داسې نور، چې د فوټبالر چوکاټ یې مفهوم سازي کړی دی.

یا که وایو محصل : د محصل اړوند نور ډېر مفهام پراته دي، چې د محصل چوکاټ ته یې پرخوالی ورکړی، لکه: پوهنځی، پوهنتون، قلم، کتاب، چپټر، ټولګی، چوکی، پروجکټور، ښوونکی، ټولګیوال... او داسې نور، چې دې ته چوکاټ وایي. لنګکر په اصل کې په فریم سمنټکس یا چوکاټي مانا پوهنې لږ څه ورزیات کړل او مفهومي حوزه یې ترې جوړه کړه. مفهومي حوزه هم داسې یو څیز دی، چې مخکې له مخکې یوه حوزه موجوده ده، چې په یو چوکاټ کې راښکاره کېږي. په اصل کې دې ته مفهومي حوزه ویل کېږي. (ښکلی، ۱۴۰۳ : ۳۰).

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱. چوکاټونه د لغاتو په پوهېدو کې مرسته کوي

د چوکاټونو پوهه ویناوالو ته د دې زمینه برابروي، چې د کلمو لوی ګروپونه درک کړي، یعنې د همدې چوکاټې مانا پوهنې په مرسته کولی شو، د کلماتو او لغاتو لوی لوی ګروپونه او حوزې وپېژنو. د بېلګې به ډول به دلته ځینې مثالونه راوړو، چې په لاندې ډول دي:

فوټبال اړوند فریم یا چوکاټ	مفاهیم
ګولکیپر	ګولکیپر: د جال مخ ته ولاړ کس دی، چې د ګول کولو مخه نیسي.
لوبغاړ یا ریفري	ریفري: په میدان کې قضاوت او فیصله کوي
لوبغاړي	لوبغاړي: ټول خوځند په حرکت دي او منډې وهي
کارنر یا کونج	کارنر: د میدان کونج دی، چې د تخطی پر وخت ټول لوبغاړي د میدان مخ ته راټولېږي او یو نفر بال شوټ کوي.
فاول	فاول: تیروتنه ده، چې د ریفري لخوا لوبغاړي ته اختار ورکول کېږي.
ګول	ګول: د نمرو اخیستلو لپاره د مقابل میدان ته بال داخلول دي.
جال	جال د میدان په منځ کې وي، چې ګولکیپر ورته دفاع لپاره واړ وي.
میدان	میدان: هغه لینډ مارك دی چې لوبغاړي او لوبڅاران په کې منډې وهي
له میدان بهر ساحه	له میدانه بهر ساحې ته د بال د تګ په صورت کې اوټ شمېرل کېږي
نندارچیان	نندارچیان د لوبې لیدونکي او د خپلو لوبغاړو تشویقوونکي دي.

پورته د فوټبال چوکاټ راوړل شوی، چې د هغې اړوند مفاهیم او لغات هم ذکر شوي. فوټبال یو چوکاټ دی او لاندې نور د هغې اړوند لغات دي، چې د همدې فوټبال ټول مفاهیم په کې پراته دي(هیلبرټ، /۲۰۲۰/۵: https:/youtub.be/dDfx3971z_a?[1]).

۲. د کلمې معنی د چوکاټونو برخو ته اشاره کوي

کله، چې د کلمې په مانا او مفهوم پوه شو، نو بیا د چوکاټونو په ټولو برخو پوهېدلی شو. د یادونې وړ ده، چې کله د چوکاټې مانا پوهنې بحث کو، د موقعیت پېژندنه هم اړینه ده او موږ د لغت یا کلمې له موقعیت څخه د هغې په چوکاټ او مفاهیمو یا مانا پوهېدلی شو. د کلمې معنی د چوکاټونو ټولو برخو ته اشاره کوي او موږ ته په مفاهیمو پوهېدو کې لاره هواروي، د دې موضوع د لا ښه وضاحت لپاره به ځینې بېلګې راوړ، چې په لاندې ډول دي:

مونږ په چوکاټې مانا پوهنه کې د هرې برخې لپاره یو چوکاټ لرو، چې په هماغه چوکاټ کې یې مفاهیم ځای پر ځای کېږي. فرض کړئ د (اونۍ) چوکاټ په پام کې نیسو او بیا د اونۍ په چوکاټ کې د (جمع) په ورځ بحث کو، نو د جمعې مانا د اونۍ د چوکاټ یوه برخه ده، چې په اوو ورځو کې د وقفې یا دمې په مانا په ذهن کې ساتل کېږي.یعنې کله چې د جمعې ورځ شي، نو ټول خلك د

[1] https:/youtub.be/dDfx3971z_a?

(c) ketabton.com: The Digital Library

رخصتی، چکر وهلو او یا هم د مړي او ژوندي په اړه خپل پلانونه عملي کوي.چې د همدې وقفو ورستی ورځ د جمعې په نوم ده یادېږي.

د جمعې ورځ د اونۍ د چوکاټ یوه برخه ده. په اونۍ کې اوه ورځې دي، چې له شنبې تر جمعې رسېږي. ورستی ورځ يې جمع او د رخصتۍ ورځ ده. اونۍ د جنتري له مخې په اوه ورځو ویشل کېږي، چې اومه ورځ يې جمع ده. نو د دې لپاره لاندې چوکاټ جوړولی شو:

اړوند	د اونۍ چوکاټ
شنبه	جمع
یکشنبه	
دوشنبه	
سه شنبه	
چهار شنبه	
پنجشنبه	

د لته جمع د رخصت په مانا یا مفهوم راغلې، د رخصتۍ معنی دا ده، چې دا د کاري ژوند د چوکاټ یوه برخه ده:
انسان په خپل کاري ژوند کې یوه برخه لري، چې هغې ته رخصتي ویل کېږي. په دې رخصتۍ کې چکر ته ځي، مصرف کوي او ځو ورځې خوشحاله تېروي او دا په حقیقت کې د انسان د کاري حقوقو څخه ګڼل کېږي، چې ګټه ترې واخلي. په رخصتیو کې سفرونه کوي، مېلې کوي له خپلو ملګرو او کورنۍ له غړو سره چکرو ته ځي.(هیلبرټ، ۲۰۲۰/۵/ [2](https:/youtub.be/dDfx3971z_a?).

۳. د کلمو پر مټ چوکاټونه رامنځته کېږي

لکه په لاندې ډول:

چوکاټ — **د زېږېدنې ورځ**

- ♥ هر انسان د زېږون ورځ لري.
- ♥ دا ورځ هر کال له ملګرو او کورنۍ سره لمانځل کېږي.
- ♥ په دې ورځ ډالۍ تر لاسه کېږي.
- ♥ په دې ورځ کیک چمتو کېږي.
- ♥ د زېږون په ورځ شمعې بلې وي او دا کال په عددونو جوړ شوی وي.
- ♥ د کوم کس، چې د زېږون ورځ وي هغه شمعې پوه کوي او مړې کوي یې.

هیلبرټ، ۲۰۲۰/۵/: [3](https:/youtub.be/dDfx3971z_a?).

[2] https:/youtub.be/dDfx3971z_a?
[3] https:/youtub.be/dDfx3971z_a?

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورته چوکاټ د کلمو پر مټ جوړ شوی، د زېږون ورځ ده، چې د هر انسان په ژوند کې هر کال راځي، ځینې یې لمانځي او ځینې یې نه لمانځي.

چوکاټ	لغات (words)			
واده	ناوې	د واده زلمي	خسرګنۍ	زوم
	مېره	جنج یا ورا	د واده شپه	نکاح
	ښځه	ولیمه	مهر	د خلکو راټولېدنه

پورته د (واده) یو چوکاټ یا فریم دی، چې په هغې پورې اړوند مختلف توکي او قضې تړلې دي. کله، چې د واده په اړه خبرې کېږي، نو په ذهن کې دا پورته ټولې قضې ذهن ته لوېږي او بیا دا هر لغت خپل مفهوم افاده کوي. یا که وایو د واده زلمی راغی، نو پرته له دې، چې فکر پرې وکړو، ذهن ته مو د واده چوکاټ راځي او په دې پوهېږو، چې حتماً د واده اړوند کوم پروګرام یا د واده مراسم دي، چې د واده زلمی په کې موجود دی. د یادونې وړ ده، چې ځینې واړه ګشتالټونه هم جوړېدی شي، یعنې داسې چوکاټونه هم رامنځته کېږي، چې کېدای شي یو توکی یا عنصر ولري. کله کله د هر چوکاټ هر عنصر-نور چوکاټونه رامنځته کولی شي. په پورته چوکاټ کې (واده) یوه کلمه ده، خو چوکاټ یې رامنځته کړی او مختلف توکي ورپورې اړوند شوي، چې د واده مفهوم ترې افاده کېدی شي. هره خپلواکه کلمه یو چوکاټ جوړولی شي، چې بیا همدا چوکاټونه د هغوی مفاهیم مفهومسازي کوي.

چوکاټ	**لغات** (**words**)			
طلاق	محکمه	وکیل	مېره او ښځه	شاهدان
	مهر	د سرمایې موجودیت	د نجلۍ مور او پلار	د هلك مور او پلار

پورتنۍ چوکاټ د طلاق اړوند یو فریم یا چوکاټ دی، چې د چوکاټي مانا پوهنې له مخې یې مفاهیم داسې څېرل کېږي. کله، چې د طلاق ذکر کېږي، لومړی یې موقعیتونه په نظر کې نیسو، چې دا کار په کوم موقعیت یا ځای کې ترسره کېږي. که په افغانستان کې وي، نو دلته جلا مفاهیم لري او که له افغانستانه بهر وي هلته جلا. کله چې د دوو کسانو ښځې او خاوند ترمنځ طلاق واقع کېږي، نو لازمه ده، چې هلته به د ښځې او خاوند موجودیت او رضایت وي، مهر او نکاح خط به راوړل کېږي، شاهدان به موجود وي، د خاوند لخوا به مېرمن ته ټاکل شوی مهر ورکوي او په نورو هېوادونو کې د خاوند سرمایه هم له ښځې سره تقسیمېږي، چې دا ټول مفاهیم د طلاق په چوکاټ پورې تړل شوي دي.

چوکاټ	لغات (words)						
د جنتري یا کلېنډر اړوند چوکاټ	شنبه	یکشنبه	دوشنبه	سه شنبه	چهار شنبه	پنجشنبه	جمع
	ورځې	اونۍ	میاشتې	حمل اوری	ثور غوایی	جوزا	تر حوت
	سهار	غرمه	ماښام	پیړۍ	تاریخي پېښې	د روځو اړوند پېښې	د ازادۍ ورځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله، چې د جنترۍ یا کلنډر چوکاټ جوړو، د هغې پورې اړوند ټول مفاهیم ذهن ته راځي، لومړی دا، چې ورځې شپې، د ورځو نومونه، د میاشتو نومونه، کال، پېړۍ، د ورځو اړوند پېښې، تاریخونه او داسې نور. مطلب دا، چې د پورته چوکاټ په مرسته په ډېرو مفاهیمو پوهېدلی شو. (ګاورون ،۲۰۰۸: ۱۴).

چوکاټ	لغات (words)						
د هوا حالتو اړوند چوکاټ	کنګل	ساړه	یخ	معتدله هوا	ترمامیټر	ټمپیریچر	واوره
	سیلابونه	ګرمي					

(ګاورون ،۲۰۰۸: ۱۴).

په پورته چوکاټ کې د هوا حالتو اړوند ټول مفاهیم پراته دي، کله چې د هواحالتو په اړه بحث کېږي، نو پورته ټول مفاهیم د انسان ذهن ته راځي او د هوا اړوند ټوله سکیما یې په فعالیت پیل کوي.

۴. چوکاټونه او د هغوی عناصر

کله، چې د چوکاټ مانا پوهنې خبره کېږي، نو په هغې پورې نورې ډېرې خبرې تړلې وي. په فریم سمینټیکس کې چوکاټونه او د هغوی پورې اړوند عناصر هم تر بحث لاندې نیول ضرور دي. هر چوکاټ خپل عناصر لري او همدا عناصر د مفهوم په جوړونه او وړاندې کونه کې مرسته کوي. یعني کله، چې یو چوکاټ رامنځته کېږي هغه حتماً خپل اړوند توکي لري او د هماغه توکو پر مټ مفهومسازي کېږي، چې ځینې مثالونه یې په لاندې ډول کتلی شو:

ریسټورانټ ته تګ: کله که یو څوک وایي، چې رسټورنټ ته ځم، نو په ذهن کې ټول هغه عناصر مفهوم کېږي، چې هلته په رسټورنټ کې موجود وي، لکه پیریدونکی، چوپړوال، خوراک او څښاک، د پیسو نقد یا چک ورکول، د پیسو تبادله... او چوپړوال ته بخششي یا ټیپ ورکول، چې په لاندې ډول هم دا چوکاټ ښودلی شو.

لومړی بېلګه

چوکاټ	عناصر			
رسټورنټ ته تګ	پیرودونکی	چوپړوال یا خدمتګار	خوراک او څښاک	د پیسو چک
	د پیسو تبادله	بخششي		

دویمه بیلګه

چوکاټ	عناصر			
سوداګریزه راکړه ورکړه	پلورونکی	پیرودونکی	توکي	د پیسو تبادله

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورته دوه چوکاټونه، چې يو يې د رستورنټ په اړه دی او بل يې د سوداګريزې راکړې ورکړې اړوند. دواړه چوکاټونـه خپـل اړوند توکي يا عناصر لري او د همدې عناصرو پر مټ د دواړو چوکاټونو مفاهيم څرګنديږي. کله، چې د رستورنټ د تګ خبره وشي، نو په ذهن کې پورته ټول مفاهيم ځای نيسي او پوهېږو، چې چېرته ځو او د څه لپاره ځو. د رستورنټ چوکاټ څو صحنې هم رامنځته کوي، چې لومړی يې د پيريدونکو ورتګ، دويم يې خدمات ترلاسه کول، دريم يې د پلورونکي چلند او ګڼې نورې صحنې جوړولی شي. همدارنګه په سوداګريزه راکړه ورکړه کې دوه صحنې جوړيږي، چې يوه صحنه يې د سودا ترلاسه کول او بله صحنه يې ډيسو تر لاسه کول دي، چې پيريدونکی پيسې ورکوي او سودا تر لاسه کوي او پلورونکی پيسې تر لاسه کوي او سودا ورکوي.

دريمه بېلګه

د درملنې اړوند چوکاټ او د هغې عناصر څه دي؟

چوکاټ	عناصر			
د درملنې اړوند چوکاټ او د هغې عناصر څه	ناروغ	ناروغي	درملنه کوونکی	درملنه

ډاکټر هارون د شوکت د خفګان درملنه د اکوپنکچر په مرسته وکړه.
پورته جمله کې ډاکټر هارون درملنه کوونکی دی، چې ترېجکټر يا فاعل واقع شوی او شوکت، چې ناروغ دی هغه لېنډ مارک يا مفعول واقع شوی. موقعيت يې روغتون دی او دوه صحنې يې رامنځته کړې چې يوه يې د ډاکټر درملنه او بله صحنه يې د نـاروغ صحت مندي ده. د ادراکي ژبپوهنې له مخې داسې ويلی شو، چې ډاکټر هارون ټريجکټور او شوکت لېنډ مارک يا ځاينښه ده. په هماغه جمله کې درملنه بيا پروسس يا فعل واقع شوی دی.

چوکاټ	عناصر			
د قاچاق د چوکاټ اړوند عناصر يا توکي څه دي؟	مرتکب	توکي	موخه يا هدف	سرچينه او لاره

فرانک زندان ته مخدره توکي قاچاق کړل : په دغه جمله کې د قاچاق اړوند توکي پراته دي، چې فرانک هـر وخـت زنـدان تـه مخدره توکي د خرڅون په موخه وړي، فرانک د قاچاق مرتکب دی او د يو تونل له لارې خپل هدف ته ځـان رسـوي، سرچينـه يې د يو تنګ تونل له لارې قاچاق کول دي، چې دا عناصر په لاندې ډول هم ښودل کېږي.

د قاچاق د چوکاټ عناصر څه دي:

- ♥ مرتکب فرانک زندان ته مخدره توکي قاچاق کړل
- ♥ توکي له برازيل څخه تر ټولو زيات مخدره توکي قاچاق کېږي.
- ♥ هدف
- ♥ سرچينه دغه مخدره توکي د يو تنګ تونل له لارې قاچاق کېدل.
- ♥ لاره تونل د قاچاق لپاره کارول شوی و.

(هيلبرټ، ۲۰۲۰/۵/ https:/youtub.be/dDfx3971z_a?[4])

[4] https:/youtub.be/dDfx3971z_a?

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قاچاق اړوند چوکاټ او د هغې عناصرو ته په کتلو سره ویلی شو، چې هر فریم یا چوکاټ خپل عناصر لري او د هماغه عناصرو پر بنسټ یې مفهومونه افاده کېږي. په پورته لومړی جمله کې (فرانک زندان ته مخدره توکي قاچاق کړل) د قاچاق اړوند چوکاټ درې توکي یا عناصر په کې راوړل شوي، چې (فرانک چې د قاچاق مرتکب دی، زندان او مخدره توکي)، خو که دویمه جمله وکتل شي، له برازیل څخه تر ټولو زیات مخدره توکي قاچاق کېږي، یوازې یو توکی په کې راغلی، خو بیا هم موږ د قاچاق له چوکاټ څخه پوهېږو، چې دا قاچاق څوک کوي؟ څه شی قاچاق کوي او څرنګه یې قاچاق کوي.

۵. چوکاټونه د پېښو په اړه لید وړاندې کوي

چوکاټونه او لید perspective zation

کله کله، داسې هم کېږي، چې د یوه چوکاټ په اړه مختلف لیدونه رامنځته شي. دا موضوع په لاندې مثالونه کې ښه واضحه شوې. مثلا په لاندې مثالونو کې ټوله خبره د کتاب تر لاسه کول دي، خو په بېلابېلو لیدونو وړاندې شوي. ورته پیښه کیدای شي په داسې طریقو وړاندې شي، چې د هغې په اړه بېلابېل لیدونه موجود وي.

مثالونه:

a. john sold the book **to Mary** for $100.

b. Mary bought the book **from john** for $100.

c. Mary paid john **$100** for the book.

d. john **collected $100** for the book from Mary.

الف. جان کتاب **په ماري** په 100 ډالرو وپلوره.

ب. ماري کتاب **له جان** څخه په 100 ډالرو اخیستی.

ج. ماري جان ته د دې کتاب لپاره **100 ډالر** ورکړل.

د. جان له ماري څخه د کتاب لپاره **100 ډالر راټول** کړل.

پورته مثالونه یوه مانا، خو له بېلابېلو لیدونو وړاندې کوي، په لومړی جمله کې جان ټرجکټور او ماري لېنډ مارک واقع شوې، په دویمه جمله کې ماري ټریجکټور او جان لینډ مارک واقع شوی، په درېمه جلمه جان ټریجکټور او سل ډالر لینډ مارک واقع شوي، چې همدې ته د چوکاټ او لید ویل کېږي. (ګاورون ، ۲۰۰۸ : ۹ – ۱۳)

۶. چوکاټونه کلتوري دودونه منعکس کوي

د چوکاټي مانا پوهنې په اډانه کې کلتوري دودونه هم منعکس کېږي. کلتور د ټولنې برخه ده، تکراري حالتونه، چې زموږ ورځنې ژوند ته بڼه او شکل ورکوي، زموږ د کلتوري چاپېریال برخې دي. تکراري حالتونه په دې مانا، چې د ژوند مختلف اړخونه مو په ژوند کې تکرارېږي. د همدې چوکاټونو په مرسته کولی شو، کلتوري اړخونه هم روښانه کړو، د بېلګې په توګه یې دلته ځینې بېلګې راوړو، چې په لاندې ډول دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چوکاټ	د کلتوري دودونو منعکس کول			
کلتوري دودونه	واده	کاري ژوند	فوټبال کرکټ بیسبال	د اخترونو ورځې
	وزلوبه	د عامه ټرانسپورټ کارونه	د حج مراسم	د غم او ښادی ورځې

نور ډېر چوکاټونه شته، چې د هماغې چوکاټ له مخې یې موږ د خپل کلتور او دودونو په اړه معلومات تر لاسه کولی شو. (هیلبرټ، ۲۰۲۰/۵/ https:/youtub.be[5]).

پورته چوکاټ ته په کتلو سره، د یوې ټولنې کلتورونه او د هغوی دودیز مسایل هم وړاندې کېدلی شي. د بېلګې په ډول، کله چې د واده خبره کېږي یا د واده چوکاټ رامنځته کېږي، په دې چوکاټ کې د هرې ټولنې خپل خپل کلتورونه لېدلی شو. همدا کلتوري چوکاټونه د خپلو سیمو په اړه مفهایم وړاندې کوي. همدارنګه د وزلوبې چوکاټ د افغانستان د کلتور منعکس کوونکي ده، یا د حج مراسم، چې د نړۍ د ټولو مسلمانانو د اسلامي کلتور منعکس کوونکي ده، نو ویلی شو، چې چوکاټونه کلتوري دودونه هم منعکس کوي او د کلتورونو اړوند مفاهیم ځیري.

ځینې نورې بېلګې:

چوکاټ	عناصر یا توکي	د چوکاټ صحنې
تجارتي راکړه ورکړه	{پیروونکی، پلورونکی، تادیه، توکي}	❖ پیرودونکي توکي ترلاسه کوي ❖ ❖ پلورونکی تادیه ترلاسه کوي

په پورته چوکاټ کې موږ څو برخې لرو، چې یو یې خپله د (تجارتي راکړې ورکړې) چوکاټ دی، چې د چوکاټي مانا پوهنې په رڼا کې رامنځته شوی، دویم یې د چوکاټ عناصر دي، چې په هغې کې (پیروونکی، پلورونکی، د پیسو تر لاسه کوونکی، توکي او موقعیت) واقع شوي دي. او دریمه برخه یې د چوکاټ صحنې دي، چې دې چوکاټ په کې خپل مفاهیم وړاندې کړي دي. پیردودونکي په همدې صحنه کې توکي ترلاسه کوي او پلورونکی له پیروونکي پیسې تایده یا ترلاسه کوي.(جان بی، لیو،ف ، ۱۹۹۷: ۱۹)

[5] https:/youtub.be/dDfx3971z_a?

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روغتیا چوکاټ	د مفاهیمو څیرنه
درملنه کوونکی	هغه شخص چې د ناروغ درملنه کوي.
مریض	هغه شخص یا څوک چې فیزیکي حالت یې ښه نه وي
ناروغي	د ناروغ روغتیایي حالت، چې صحت یا ارام ته اړتیا لري
ټپ	د بدن د کومې برخې زخمي کېدل یا د ناروغ په بدن کې د نسج زیان
د بدن برخې	بدن، د بدن غړي، زخم، ناروغي
نښې	د ناروغ په بدن کې د ناروغۍ نښې او معلومات
درملنه	روغتیا خوا ته حرکت کول یا صحت مند کېدل
دارو درمل	هغه مواد ، چې ناروغ ته صحت وربخښي یا پرې صحت مند کېږي

په پورته چوکاټ کې د روغتیا او ناروغۍ ژبه دا ښايي، چې څنګه د دې چوکاټ عناصر او جوړښت وپېژندل شي او بیا تشریح شي. کله چې يو ناروغ د درملنې لپاره راوړل کېږي، نو لومړی هغه باید روغتون ته ورسول شي، چې په دې کې لومړی دنده د امبولانس یا هغه کس ده، چې ناروغ روغتون ته رسوي. بیا مریض دی، چې ډاکټر ته خپلې ستونزې بیانوي همدارنګه ډاکټر یې درملنه کوي، که ټپونه ولري هغه یې مرهم کوي، د بدن نښې او برخې یې ګوري، چې کوم ځای کې ستونزه لري بیا یې درملنه تشخیص کوي او په پای کې درمل ورکوي او د درملو کارونه یې روښانه کوي، نو د همدې، روغتیا چوکاټ په مرسته مونږ د همدې موضوع اړوند ټول مفاهیمو کټلی شو او پرې د پوره پوهېدو توان ترلاسه کوو. د پورته چوکاټ عناصر امبولانس، ناروغ، پیواز، ډاکټر، ټپونه، درملنه او درمل دي، او صحنې یې ناروغ، امبولانس او ډاکټر دي. موقعیت یې یوه صحنه ده چې په هغې کې امبولانس د روغتون خواته حرکت کوي او بل موقعیت یې روغتون دی، چې د ناروغ درملنه په کې کېږي. (جان بي ۱۹۹۷: ۱۹)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

د چوکاټي مانا پوهنې پر بنسټ د مفاهیمو څېړنې تر عنوان لاندې دا مقاله د چوکاټونو او د هغوی پـر مانـاو څرګنـدلې. دا د ادراکي ژبپوهنې اړوند موضوع ده، چې پر مټ یې موږ د لغاتو پر ماناو پوهېدلی شو. همدا چوکاټونه دي، چې په مرسته یـې کتلـوري دودونه او د هغوی موقعیتونه پېژندلی شو. که د واده یا غم ښادی اړوند چوکاټ په پام کې ونیسو، نو د هماغې چوکاټ په مرسته یې په مفاهیمو پوهېږو او د دې ترڅنګ د کلمو پر مټ ډېر نور چوکاټونه رامنځته کېږي، یعنې د چوکاټي مانا پوهنې په مرسته نـور چوکاټونـه او ګروپونه رامنځته کېږي. هر چوکاټ مختلف عناصر یا توکي لري، چې کله کله د هماغه چوکاټ عنـاصر نـور چوکاټونـه جـوړوي او نوي مفاهیم زېږوي. چوکاټونه د وخت په تېرېدو یا کېدای شي اړوند توکي کم کړي یا یې زیات کړي. لکه څرنګه چې موږ د لغاتو او کلماتو په اړه پوهېږو، چې ځینې کلمې له کاره لوېږي او پر ځای یې نوې کلمې منځته راځي، همدارنګه چوکاټونه هم دي چې کله یې عناصر زیات او کله کم شي. چوکاټونه خپل واړه واړه ګشتالټونه هم لري، چې کېدای شي یو چوکاټ یو یا څو عناصر ولري او کله لـه زیاتو عناصرو رامنځته شي.
کله کله داسې هم کېږي، چې د چوکاټونو په مرسته د یوې موضوع مختلف لیدونه مشاهده کړو. د بېلګې په ډول که وایو، چې(هارون موټر په شوکت په یولک افغانۍ وپلوره) همدا جمله د چوکاټي مانا پوهنې پر مټ له مختلفو لیدونو کتلی شو، لکـه (شـوکت مـوټر لـه هارون څخه په یو لک افغانۍ واخیست). پورته دواړه جملې د پلور او اخیستنې له مخې یو مفهوم وړاندې کوي، خو کـه د پلـورونکي له لیده یې مشاهده کړو یو ډول او که د اخیستونکي له لیده یې مشاهده کړو بل ډول مفهوم وړاندې کوي، چې دا کـار هـم د چوکـاټي مانا پوهنې په مرسته کېږي. د دې ترڅنګ د چوکاټونو په مرسته په ماناو هم پوهېدلی شو،کله، چې د چوکاټي مانا پوهنې خبره کېـږي، نو په هغې پورې نورې ډېرې خبرې تړلې وي. په فریم سمینټیکس کې چوکاټونه او د هغوی پورې اړوند عناصر هم تـر بحـث لانـدې نیول ضرور دي. هر چوکاټ خپل عناصر لري او همدا عناصر د مفهوم په جوړونه او وړاندې کولو کې مرسته کوي. یعنې کله، چې یـو چوکاټ رامنځته کېږي هغه حتماً خپل اړوند توکي لري او د هماغه توکو پر مټ مفهومسازي کېږي، نو ویلی شو چـې د چوکـاټي مانـا پوهنې په مرسته په مفاهیمو پوهېدنه اسانه ده او ګټه یې دا ده چې نور نوي معلومات او مفاهیم وړاندې کوي.

ماخذونه

1. ارغند، ذبیح الله حاصب.(۱۳۹۶ ل). مانا پوهنه،پکتوس خپرندویه ټولنه. کابل.
2. زیار، مجاور احمد.(۱۳۹۶ل). پښتو ماناپوهنه، دانش خپرندویه ټولنه.
3. سمون، محمد مصطفی. (۱۴۰۲ل). ادراک او مانا، سمون خپرندویه ټولنه، کابل.
4. ښکلی، اجمل. (۱۴۰۳ل). ادراکي ژبپوهنې لکچر نوټ، کابل پوهنتون، دوکتورا برنامه.
5. ښکلی، اجمل.(۱۴۰۱ل). د ژبپوهنې نظریې، پکتوس خپرندویه ټولنه. کابل.
6. خپرېـدو نېټـه: ۲۰۲۴/۵/۲۰م کـال، لاسرسـی: Martin ،Hilbert ،university of ?https:/youtub.be/dDfx3971z_a NEUCHATEL [اخیستنه: ۵/ جون/ ۲۰۲۴، م کال].
7. Gawron, Jean Mark.(2008) Frame Semantics, San Diego State University.
8. J o h n B . L o w e, CoIHn F. Baker, C h a r l e s J . F i l l m o r e.(1997). A Frame-Semantic Approach to Semantic Annotation, co11£nb@icsi.berkeley, Edu, page 19.
9. J o h n B . L o w e, CoIHn F. Baker, C h a r l e s J . F i l l m o r e.(1997). A Frame-Semantic Approach to Semantic Annotation, co11£nb@icsi.berkeley, Edu, page 20

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library